

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתבינה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

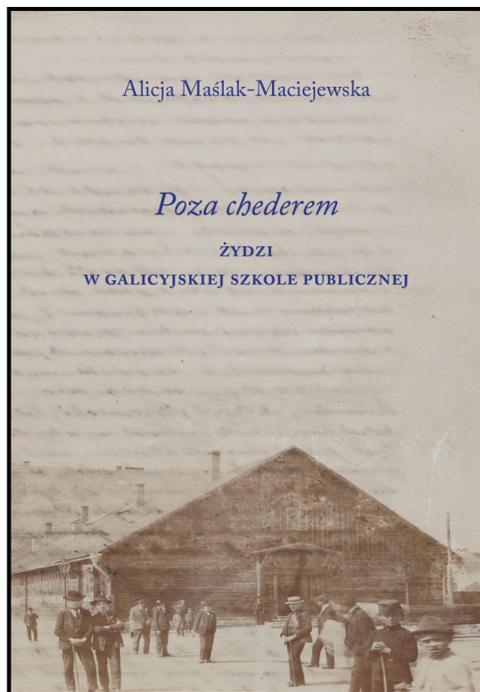
גליון 221 יולי 2025 תמוז-אב תשפ"ה

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

ספר על יהודים בבתי ספר ציבוריים

ד"ר Alicja Maslak-Maciejenska פרסמה לאחרונה מחקרה מקיף על היהודים בבתי הספר הציבוריים בגליציה. הספר Poza Chederem. Żydzi w Galicyjskiej Szkole Publicznej. Austeria ראה אור בקרקוב, בהוצאת

מאז סוף המאה ה-19 למדו רוב הילדים היהודים בגליציה בבתי ספר ציבוריים. הספר מציג את החוויה היהודית בבית הספר באופן מקיף ומנקודות מבט רבות, כולל חיי היומיום, יחסים בין-אישיים, סמליות ומרחב הוא מראה כי הפופולריות של החינוך הייתה בסיסית להיסטוריה החברתית של יהודי גליציה, וקשה לכתוב על בתי ספר גליציה מבלי לכלול יהודים.

המחברת מציגה תמונה מקיפה של המציאות בבית הספר המשלבת ניתוחים סטטיסטיים ממגוון רחב של מקורות: זיכרונות, דוחות, מכתבים, כמו גם טקסטים ספרותיים המציגים תובנות לגבי חוויות אישיות. התהליכים המשפטיים, הדתיים והזהותיים שעיצבו את דמותה של ההיסטוריה היהודית מאז האמנציפציה מוארים באופן חדשני ובר-זמנית באופן יסודי ביותר ורב-פרספקטיבי. המחברת מצליחה להרחיב את הידיעות על ההיסטוריה היהודית מנקודת מבט חשובה ביותר של תלמידי בית ספר ובית הספר כמקום המעצב זהות אישית וקולקטיבית.

היו היה פעם...

ההיסטוריון פרופ' מאיר באלבאן, מחבר הספר "ההיסטוריה של היהודים בקרקוב ובקזיימיז' 1304-1868" כותב כי מראשית בואם של יהודי קרקוב לקזיימיז' היה צר המקום בעיר היהודית, וההגירה לעיר של יהודים ציכים הקשו עוד יותר על דיוור בגבולות הצרים. השאיפה להרחבת גבולות העיר היהודית וההתרחבות הטבעית הובילה לכך שהיהודים יצאו מחוץ לגבולות עירם. תושבים חדשים, שלא מצאו בה מקום היו שוכרים דירות מחוצה לה, תמורת כסף רב, והעשירים שביניהם היו רוכשים אפילו מגרשים ומקימים עליהם בתים ומחסנים.

בצו משנת 1543 גינה המלך את ההגירה ההמונית ואסר על היהודים לקנות בתים וקרקעות מחוץ לעיר היהודית, ואת אלה שנקנו - ציווה למכור בהקדם. אפשרי.

מחנה המשנה של פלשוב במכרות המלח. מכתב למערכת

למטוסים בלי להבין שהלחות והמלח רק יזיקו להם. כאן העסיקו יהודים, ובמקום בו אתם עומדים היה מתקן גבוה ולידו פיגומים שאיפשרו לטפס ולטפל במתקן. מה שאתם רואים נחרט על ידי אחד האסירים היהודים, עובדי הכפייה, למזכרת ולדראון עולם, כדי שתמיד ידעו שכאן עבדו עובדי כפייה יהודיים בתנאים בלתי אנושיים."

כולם הסתובבו אליה בתדהמה, ומישהו שאל "מאיפה ההמצאה הזו?" ואז ענתה: "כי אני הייתי פה, הייתי אחת מאותם מסכנים שעבדו פה תחת הרוצחים הגרמניים ושותפיהם בני המקום. ולא סתם לא אומרים לכם את האמת, את כל האמת..."

בגליון 219 של "נוביני קרקובסקיה" התפרסמה כתבה קצרה בכותרת "מחנה המשנה של פלשוב במכרות המלח." אני מבקש לספר על אירוע הקשור למכרות המלח ומפעל הייצור שבו:

בסוף המאה הקודמת נסעתי עם אמי, אדית כ"ץ ז"ל, ל"סיור שורשים" בקרקוב, מחוזות ילדותה ונעוריה, ובין היתר ביקרנו גם במכרות המלח. לקראת עזיבתנו את המקום עברנו ליד קבוצת מבקרים פולנים, מלווים במדריכה שהסבירה על המקום.

אחד המבקרים שאל בתמיחה לגבי סמל מגן דוד החרוט על הקיר בגובה רב באולם הראשי. המדריכה התחמקה מתשובה, אך אמי התפרצה והסבירה בפולנית: "במקום הזה הקימו הגרמנים מפעל לחלקי חילוף

אבלים על פטירת
חברתנו

נינה (ינינה)
אקר ז"ל

לבית ליימן

ומשתתפים בצער
המשפחה

”שלוש שורות בהיסטוריה שלהם”

כתבתו של דוד ב. גרין עיתונאי ועורך בעיתון ”הארץ” באנגלית בעקבות סיור בפולין מעורר מחשבות על משמעות הגבורה, האחריות ההדדית והערך של בחירה כיצד למות, כשמתמודדים עם הבלתי נמנע.

של קבוצה שהייתה בעיקרה דתית, תרבותית וחברתית בפעילותה, לקהילה אוטונומית ותומכת הדדית, שחבריה העניקו משמעות לחייהם בדרך בה בחרו ללכת אל מותם.

הגענו לקרקוב מאוחר בלילה הקודם, קבוצה של 17 יוצאי תנועת הנוער ”השומר הצעיר” מישראל, בגילאים שבין 30 ל-75 בקירוב. זו הייתה הפעם הראשונה שהתנועה ארגנה מסע לפולין למבוגרים בדומה לסיורים שהיא מקיימת לצעירים מזה שנים. מסלול הטיול שלנו בן ששת הימים היה אמור לכלול ביקורים בקרקוב, לובלין וורשה, שבכולן היו מספר ניכר של יהודים לפני הכיבוש הנאצי של המדינה, ובקומץ מחנות ריכוז והשמדה שבהם מיליונים מהם מצאו את מותם.

נכון, ”סיור שואה”, אבל כזה שתוכנן בצורה כזו שקיבלנו הצצה קצרה גם להיסטוריה העשירה בת 700 השנים של פולין היהודית, שלא התייחסה להיסטוריה הזו כאילו הייתה רק הקדמה לפעולת ההרס הבלתי נמנעת שהביאה לסיימה הפתאומי באמצע המאה ה-20.

אותו יום ראשון, למשל, החל בביקור קצר בשטחי טירת ואוויל בקרקוב, קומפלקס עצום על ראש גבעה המגלם את ההיסטוריה הלאומית והדתית של העם הפולני, שהמבנים העתיקים ביותר בו נבנו לפני יותר מאלף שנה. סיירנו בקז'ימיז', הרובע היהודי העתיק של קרקוב, עם בתי הכנסת ובתי הקברות ההיסטוריים שלה. המקום אליו הגיעו היהודים הראשונים, בהזמנת המלך הפולני, כבר במאה ה-13, ונמצא במרחק הליכה של דקות ספורות בלבד מהוואויל. בתקופת המלחמה גירשו הגרמנים את היהודים מקז'ימיז' לצידו השני של נהר הוויסלה, לרובע פודגוז'ה, ואנחנו הלכנו בעקבות היהודים המגורשים.

הקמת הגטו הייתה חלק מתוכניתו של המושל הכללי הגרמני, הנס פרנק, אשר זמן קצר לאחר שקרקוב הוכרזה כבירת אותו חלק של פולין שלא שולב ברייך השלישי, הכריז על שאיפתו להפוך אותה לעיר ”הנקייה ביותר מבחינה גזעית”. כך החל תהליך גירוש היהודים מהעיר. מתוך כ-70,000 יהודים שגורשו לאיזורים אחרים, שגם הם היו הגבלות מחמירות, הורשו רק 15,000 להשאר בקרקוב ולהכנס לגטו.

לא יהיה זה מוגזם לקבוע שגטו קרקוב נוצר אך ורק כדי להיהרס, ולמרות שהיו מספר בתי מלאכה בגטו שהעסיקו אסירים יהודים בעבודת כפייה - המפורסם שבהם הוא מפעל האמייל של אוסקר שינדלר - ברור שהגטו נועד בעיקר כתחנת מעבר להחזקת יהודים מקרקוב והסביבה עד שישלחו לרצח. הגטו התקיים מ-מרץ 1941 ועד למרץ 1943 כאשר חוסל ואחרוני יושביו נשלחו לאושוויץ.

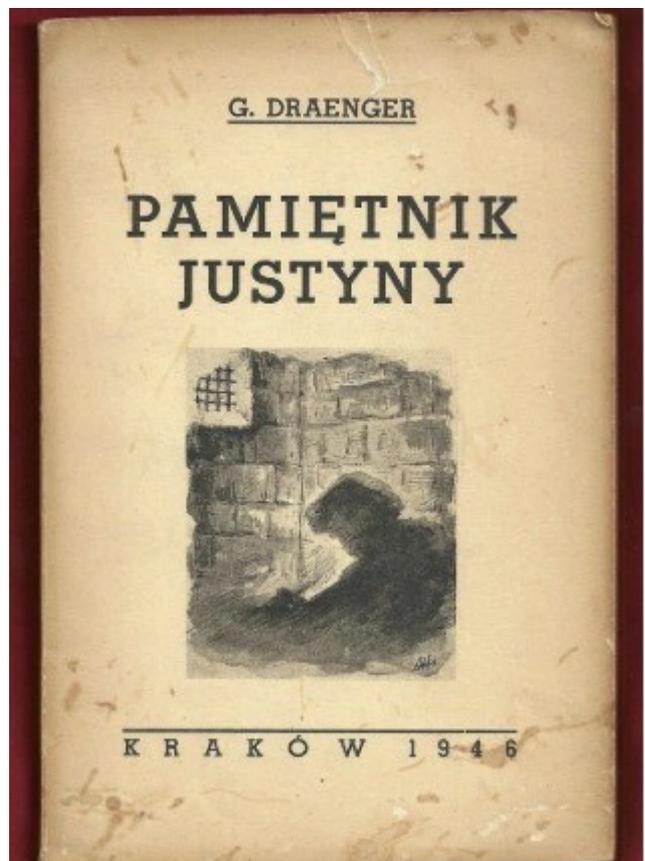
”עקיבא” הייתה תנועת הנוער הציונית הגדולה ביותר בפולין שלפני המלחמה.

(המשך בעמוד הבא)

היום הראשון שלנו בקרקוב היה רגוע באופן מטעה, אפילו נעים, למרות שכולנו ידענו מה עומד לקרות למחרת: אושוויץ. בינתיים, עמדנו בשמש אחר הצהריים המאוחרת על המדרכה מחוץ לרחוב יוזפינסקה 13, והקשבנו למדריך שסיפר את סיפורה של תנועת הנוער ”עקיבא”, אשר במשך מספר חודשים בשנת 1942 השתמשה בדירה בקומת הקרקע בבניין כמרחב מחיה משותף. במקום אין שלט או לוחית, ואין דבר לבקר בו כשלעצמו, אך הסיפור ששמענו שמר על הקבוצה שלנו מרותקת במשך רוב השעה, אפילו כשהאוויר התקרר יותר ויותר.

”עקיבא” הייתה תנועת נוער יהודית-ציונית שנוסדה בקרקוב בשנת 1924. מידע רב על פעילות התנועה במהלך הכיבוש הגרמני הוא מהספר ”יומנה של יוסטינה” שנכתב על ידי גוסטה-דוידסון דרנגר, אחת ממנהיגות תנועת הנוער. גוסטה, שכונתה יוסטינה, נכלאה על ידי הנאצים בקרקוב, והייתה משוכנעת שגם היא וגם אף אחד מחבריה למחתרת לא ישרדו את המלחמה, וחשה צורך לתעד עבור בני עמה היהודים בארץ ישראל ”תמונה נאמנה של המרד האחרון והנועז ביותר בחיינו”.

מרד זה כלל מאבק מזויין בכובשים, אך באופן מהותי יותר, ניתן להבין אותו גם כטרנספורמציה עצמית

עטיפת הספר ”יומנה של יוסטינה” שראה אור בקרקוב בשנת 1946

"שלוש שורות בהיסטוריה שלהם" (המשך)

**אחדים מחברי המחתרת.
באדיבות מוזיאון "לוחמי הגטאות".
מישהו מזהה את האנשים שבתמונה?**

להסתלק מהרובע. אנחנו מוכרים, מדברים עלינו יותר מידי. השבוע נתחיל לחסל קמעה-קמעה את המרכז האהוב עלי, מספר 13. עוד תקופה אחת בחיינו תבוא לסיומה."

למען הסר ספק, דולק לא ניסה לשכנע את החברים בתקוות שווא לניצחון. באותו נאום קצר, הוא אמר להם במפורש "מדרכנו אין חזרה. אנו צועדים בנתיב המוות. זכרו זאת. מי שחושק בחיים אל יבקשם אצלנו. אנחנו על סף האחרית. אלא שאחרית זו איננה כדמדומי שקיעה. אחרית זו פירושה מוות, אשר לקראתו צועד האדם החזק לבדו. ... עוד תקופה בחיינו תגיע לסיומה, אך אסור להצטער על שום דבר. כך מוכרח להיות". את דבריו הוא סיים במשפט שהפך לסמל המאבק המזוין של לוחמי קרקוב: "נלחם בשביל שלוש שורות בהיסטוריה, ובלבד שלא ייאמר שהנוער שלנו הלך כצאן לטבח".

בשבועות שלאחר מכן, קבוצת החלוץ הלוחם ביצעה מספר פעולות נגד הגרמנים, הדרמטית שבהן ב-22 בדצמבר 1942, כאשר ביצעה התקפת רימונים מתואמת על קפה ציגנריה, במרכז קרקוב, שם נהגו להתאסף קצינים גרמניים. אחד עשר גרמנים נהרגו, ו-13 נוספים נפצעו. אך הגרמנים הגיבו במצוד אדיר והרגו רבים מהמורדים, כולל דולק. אחרים נעצרו, אחד מהם היה שימק, אשר נצפה בקרקוב בתחילת ינואר 1943.

שימק ויוסטינה הסכימו ביניהם שאם אחד מהם ייעצר, השני יסגיר את עצמו לידי הגרמנים. כבר בשנת 1939 עשתה כך יוסטינה - כאשר שימק נעצר, בשל עבודתו כעורך עיתון "דברי עקיבא", היא נכנסה למטה הגסטפו המקומי ונכנעה. שניהם שוחררו מאוחר יותר לאחר שמשפחותיהם וחניכים מעקיבא אספו שוחד עבור שוביהם.

כעת, בתחילת 1943, יוסטינה הסגירה את עצמה שוב. היא נכלאה בכלא הנשים הלצלאב, מעבר לרחוב מכלא מונטלופיץ', שם הוחזק שימק. אז החלה לכתוב את יומנה, באופן מדהים, על דפי נייר טואלט בודדים שהוברחו לתאה.

(סוף בעמוד הבא)

חבריה הקימו את "החלוץ הלוחם" - תנועת ההתנגדות היהודית שצמחה בקרקוב, תחת ניהולו של מנהיג "עקיבא", אהרן "דולק" ליבסקינד. הוא נעזר בשמעון "שמעק" דרנגר ואשתו, גוסטה-יוסטינה דוידסון.

גוסטה נולדה בשנת 1917 למשפחת חסידי גור בעיר "עקיבא" לא הייתה תנועה "מהפכנית" - בניגוד, למשל, ל"השומר הצעיר", שהתעקשה בתחילה על מחתרת משלה, לוחמנית יותר, בשם "איסקרא". ממה שידוע, גוסטה נשארה קרובה למשפחתה גם כשהייתה מעורבת עמוקות בתנועת הנוער הציונית והמתונה מבחינה דתית.

בשידור של קול ישראל משנת 1982, הזכירה אותה הלה שיפר-רופאייזן, חברתה בתנועת "עקיבא" ובמחתרת, שגדלה באותה שכונה בקרקוב כמו גוסטה, כמי ש"תמיד יוצאת דופן, תמיד פעילה ביותר, מלאת חיים". יהודה וסרמן מימון, שדיבר באותה תוכנית, נזכר כיצד לגוסטה הייתה "נשמה פואטית", אך בו זמנית הייתה "לוחמת". וגניה מלצר, שהייתה שותפה לתא של יוסטינה בכליאה האחרון, בכלא הנשים הצלאב, סיפרה כיצד גוסטה "מנעה מאיתנו להיכנע. למרות שהאמינה בתוקף שאיננו יכולים לצפות אלא למוות מוקדם ואלים... היא הכריחה אותנו לחפוף ולסרק את השיער כל יום, כל עוד המים נגמרו, ודאגה שהשולחן ינוקה כל יום".

עם פרוץ המלחמה, בספטמבר 1939, היגרו רוב מנהיגי "עקיבא" לארץ-ישראל. גוסטה, שימק ודולק היו בין אלה שנותרו בקרקוב. השניים הראשונים נישאו בשנת 1940 והיו מסורים זה לזה בכל ליבם. יחד, הם היו אחראים על כתיבה ועריכה של פרסומי השונים של עקיבא, והמשיכו בעבודה זו גם בעודם חיים "מחתרתיים" בעיר.

במהלך האקציה של אביב 1942, גורשו הוריו של שמעון לוסטגרטון, חברם לתנועה, ודירתם בת שני החדרים ברחוב יוזפינסקה נותרה ריקה. שמעון העמיד אותה לרשות חבריו. הדירה הייתה לכוורת של פעילות, שבה חברים אכלו וישנו, והתאספו בכל ערב שישי כדי לקבל את פני השבת.

ביומנה, יוסטינה תיארה כיצד הדירה הפכה ל"משרד חיסול", שם חברים אחרים שאיבדו את משפחותיהם יכלו להביא "את כל מה שנותר בביתו: לבנים, בגדים, נעליים, חפצי ערך, בקיצור, כל מה שניתן היה לחלוק או להמירו בכסף לטובת הכלל. עם תום ריכוז החפצים וסידורם התחיל החיסול. כל אחד הודיע על מה שנחוץ לו, וקיבל חלק מתאים. רכוש האנשים נעשה רכוש הכללי". מקום המרחב המשפחתי האבוד, הגיע מרחב משותף נוסף, שצמח לא מקשרים, אלא מקשרי רוחניות" ("יומנה של יוסטינה", עמ' 118)

עם זאת, בסוף נובמבר 1942, התגבשה הבנה כי אין זה בטוח עוד שחברי הקבוצה ייראו יחד (אלה שהיו מעורבים במחתרת החמושה כבר גרו במגורים נפרדים), וכי ככל שיוכלו לבלות יותר זמן מחוץ לגטו, כך ייטב יהיה לאלה שנותרו. לפיכך, ב-20 בנובמבר, יוסטינה כתבה: "קיבלנו את פני מלכת השבת יחד בפעם האחרונה". דולק, שכינה את התכנסותם "הסעודה האחרונה", הסביר לקבוצה כי "זו לנו קבת השבת המשותפת האחרונה. יהיה עלינו

”שלוש שורות בהיסטוריה שלהם” (סיום)

יוסטינה-גוסטה ושמעון-שימק דרנגר

שהודפסה בשנת 2005, נכתב כי בשתי המהדורות הקודמות שראו אור בעברית ב-1953 וב-1978, חסרים הפרקים הראשונים שנתגלו לאחר שנים, באופן אקראי, וכן נמצאו מסמכים נוספים ובהם דף המבוא ופרק שלם מהיומן. ל.ה.}

גוסטה דוידסון דרנגר היא ללא ספק דמות מעוררת השראה והרואית. היא הייתה מנהיגת נוער, פעילה מחתרתית שתפקידה חייב אותה לעבור מעיר לעיר, ולפעול כרכזת עבור לוחמים. עבודה זו חפפה את זיוף המסמכים המקצועי, שהיה התמחותו של בעלה, שמעון דרנגר. חברים העידו כי מסירותה לשימק הייתה מקור לכאב מסוים עבור גוסטה, שכן מסירותו הבלתי מעוררת למשימה הצבאית גרמה לו להיות פחות קשוב לה.

כתיבתה של גוסטה היא פואטית, אפילו בתרגום. בקטע מיומנה היא מתארת תקופה שבה היא וכמה מחבריה היו בחוות הכשרה של ”עקיבא” (שנועדה להכין את חברי התנועה לעלייה לארץ-ישראל). זה היה בשנת 1942, אחרי קרוב ל-3 שנות כיבוש, אך החיסול הסופי של יהדות קרקוב טרם החל. הנה מה שיוסטינה, שכתבה מתאה בשנה שלאחר מכן, נזכרה: ”השמש שקעה מאחורי היער, אשר התפשט... למרחק כמו כתם כהה עד שהתמזג עם הרי הכחולים באופק הרחוק. הדממה שריחפה בפאר מעל המטע התפשטה על פני השדות הזהובים, שכבה בעצלתיים במרעה הצפוף, הקיפה את האחוזה ומתה ביער האינסופי. הקיץ היה בשיאו. איש עדיין לא חזר מהשדות. ככל שהעין יכלה לראות, נפש חיה לא הפריעה לדממת הטבע אפילו בתנועה הקלה ביותר. כל הבריאה נראתה תלויה בחום יום הקיץ. בדממה העמוקה, קל היה לשכוח שמלחמה משתוללת ודם נשפך, שאלימות, רוע, אכזריות, הפקריות, פגיעות אנושיות וכאב קיימים על פני האדמה הזו.”

היא כתבה בשמה ובשמה של חברי ההתנגדות האחרים, ופנתה לחבריהם בארץ ישראל ב”ברכות אחרונות של לוחמים צעירים בעודנו נופלים למען מטרתנו הנעלה והקדושה ביותר... אנו מתפללים שזיכרונות מעטים אלה, הכתובים על דפים מפוזרים, יתנו לכם תמונה נאמנה של המרד האחרון והנועז ביותר בחיינו... מה שלא נעשה, נידון לכישלון, אך עדיין נוכל להציל את נשמותינו. המעט שאנו יכולים לעשות כעת הוא להשאיר מורשת של כבוד אנושי שתכובד על ידי מישהו, יום אחד.” (תרגום זה מהמהדורה האנגלית של ”הנרטיב של גיסטינה”, כפי שצוטט בערך הביוגרפי על דוידסון בארכיון הנשים היהודיות).

מספר נשים נוספות בתא, ביניהן גניה מלצר, שרדו את המלחמה, ותיארו את תהליך כתיבת היומן. על פי מאמרה של ד”ר יעל פלד בארכיון הנשים היהודיות, היו זמנים שבהם ידיה של גוסטה ”סבלו מכאבים כה חזקים מעינוייה עד שלא יכלה לכתוב, [ו]היא הייתה מכתובה את יומנה לחבריה. כדי למנוע שישמעו את דבריה בחוץ, חלק מהנשים הצעירות היו שרות בעוד שאחרות שמרו על השומר.”

ב-29 באפריל 1943, כאשר הועברה גוסטה, יחד עם אסירות אחרות לקראת הוצאה להורג במחנה הכלא פלשוב, היא ואחרות ניסו לברוח. גוסטה הצליחה לשרוד, עשתה את דרכה ליער מחוץ לקרקוב, שם התאחדה עם שימק, שגם הוא נמלט. במשך ששת החודשים הבאים הן החזיקו מעמד, חיו בבונקר שהוכן על ידי המחתרת היהודית, ויחד פרסמו עיתון שבועי בשם ”החלוץ הלוחם”. בכל יום שישי, הם דאגו לחלק 250 עותקים של העלון בן 10 העמודים בין הגטאות היהודיים שנותרו וביעירות שבהם ניתן היה למצוא את אחרוני המורדים שנשארו בחיים.

עד נובמבר, השניים החליטו לנסות לחצות את הגבול אל הביטחון היחסי של הונגריה. בעקבות הגרמנים, שימק נעצר כשפגש את האדם שהיה אמור להבריח אותו מעבר לגבול. גוסטה הסגירה את עצמה שוב לאחר שנודע לה על לכידתו. ההנחה היא שהשניים הוצאו להורג מיד על ידי הגרמנים, אם כי פרטי מותם נותרו לא ידועים.

עד אז, חוסל גטו קרקוב, ו-10,000 היהודים שעדיין חיו שם נשלחו למחנה העבודה פלשוב, למחנה המוות אושוויץ או שנהרגו במקום. חברי היודנראט והמשטרה היהודית של הגטו, ובני משפחותיהם, שרדו עד 14 בדצמבר 1943.

על פי מוזיאון הזיכרון לשואה בארה”ב, יותר מ-4,000 יהודים חזרו לקרקוב לאחר מלחמת העולם השנייה. בתחילת 1946, מספרם עלה לכמעט 10,000, כרבים היו פליטים חזרו לעיר מברית המועצות. הם לא התקבלו בחום בעיר המשוחררת למעשה התמודדו עם פוגרומים, כך שרובם היגרו בסופו של דבר מפולין.

סיפור ההישרדות ההדרגתית של ”יומנה של יוסטינה” הוא בעצמו דרמה בת פרקים רבים, המשתרעת על פני כמה עשורים. בסופו של דבר, מה שנחשב לתוכן הספר כולו נאסף ופורסם על ידי בית לוחמי הגטאות. {בפתח המהדורה השלישית של הספר,

תצלומים ממחנה הריכוז פלשוב

תצלומים רבים שרדו מהמחנה שהוקם בפלשוב ופעל מסתיו 1942 ועד לסתיו 1944. רוב הצילומים בוצעו על ידי אנשי ס.ס ששרתו במחנה וצילומים רבים בוצעו גם על ידי הצורר, מפקד המחנה אמון גת, שחלק מצילומיו נמצא בארכיון יד ושם. התצלומים מתעדים את הבניינים השונים במחנה, האסירים והאסירות בעת יציאתם לעבודה, את עבודת הפרך שבה הועסקו, שערי המחנה ומגדלי השמירה, גדר המחנה והשבילים במחנה ועוד.

צילומים אחדים בוצעו גם על ידי יחידת צילום מיוחדת של חייל האוויר הגרמני, וזו ביצעה צילמה את קרקוב ואת המחנה לפחות פעמיים - במאי 1944 ובדצמבר באותה שנה. צילומי יחידת הצילום נועדו, ככל הנראה, למטרות מיפוי. בתצלומים מחודש מאי 1944 נראה המחנה בתקופה בה הוא היה בשיא פעילותו כמחנה ריכוז. בתמונות אלה אפשר לראות בבירור את מבני המחנה. ניתן לזהות את שער הכניסה, את מגרש המסדרים, את צריפי האסירים ומגורי אנשי הס.ס. וכן את הווילה שבה התגורר הצורר אמון גת.

עוד אפשר לראות בתמונות את מפעל הכבלים שפעל על ידי הכניסה למחנה והמחצבה שהייתה מצפון. המחצבה זו נבנתה לאחר הקמת המחנה על אתר בית הקברות היהודי הישן של קהילת יהודי פודגוז'ה, המצבות פורקו ושימשו לריצוף דרכים בתוך המחנה. אסירים יהודים רבים הועבדו במחצבה ובה נערכו גם הוצאות רבות להורג בירה.

מטוס גרמני בשמי פלשוב, אביב 1944

התמונות שצולמו בדצמבר 1944 צולמו, ככל הנראה, בעקבות התקדמות הצבא האדום לכיוון איזור קרקוב, והמפענחים הגרמנים של התמונות סימנו על גבי התצלומים מספר מטרות פוטנציאליות לתקיפה, במקרה שהאזור ייפול בידי הסובייטים. אחת המטרות שסומנו היה המפעל של אוסקר שינדלר, ובתוכו זיהה המפענח את חלקיו השונים, כולל בית המלאכה הראשי ומה שהוגדר כ"מחנה עובדים".

תצלומי אוויר מאפשרים מתן תמונת שטח רב ממדית, בניגוד למפה רגילה, ואלה מאפשרים מבט ברור על מרכיבים גיאוגרפיים שונים, היחס ביניהם ועל תוואי השטח. תצלום שצולם מאוחר יותר בשנת 1944 מדגים זאת היטב. תצלום זה מראה היטב את היחס הגיאוגרפי בין קרקוב, הגטו (שחוסל עוד במרס 1943), המפעל של שינדלר ומחנה פלשוב.

הצילומים מאשרים את התאמתה של שכונת פודגוז'ה למטרת ניצולם הכלכלי של היהודים. מדרום לשכונה הייתה מחצבה גדולה וממזרח לה היה איזור התעשייה זבלוצ'יה, בו שכנו, בין השאר, מפעל האמייל של שינדלר וכן מפעל לחלקי מטוסים. המחנה היה קרוב מאוד לגטו, לאיזור התעשייה ולמחצבה.

מעבר לכך, מקומות אלה נבחרו גם מן ההיבט הלוגיסטי של הרצח - הגטו ומחנה פלשוב שכנו בסמיכות רבה לקו רכבת ראשי - הגטו היה קרוב לתחנת הרכבת זבלוצ'יה והמחנה העבודה/ריכוז היה קרוב מאוד לתחנת הרכבת פלשוב. פיצול המסילה הפונה שמאלה מתחנת פלשוב הוביל ישירות לאושוויץ, כפי שצויין בפירוט במפת הרכבות של משרד העבודה המחוזי הגרמני.

בתצלום האחרון, כנראה מסוף נובמבר או כבר מדצמבר 1944, ניכרת כבר פעילות לפירוקו של המחנה. בתמונה מאותה תקופה אפשר לראות שבשלב זה פורקו לפחות 22 מבנים בתוך המחנה, מבנים שהיו עדיין נראים בתמונות במאי. באותו שלב כנראה צומצם כבר מאוד מספר האסירים במחנה לקראת פינויו הסופי בינואר 1945.

תצלום אווירי של יחידת הצילום של חייל האוויר הגרמני, אביב 1944

התיאטרון היהודי בקרקוב

הופעות של להקות תיאטרון יהודי בקרקוב מתועדות כבר באמצע שנות ה-90 של המאה ה-19, ואלה התקיימו באולמות המסעדה של לייב אבר (Eber) שברחוב סטרובישלנה או בגן שברחוב סטרודום. אולם הופעות תיאטרון אלה היו ייחודיות, והבעיה העיקרית שעכבה את התפתחות פעילויות התיאטרון בקרב יהודי קרקוב הייתה היעדר מקום מתאים.

בשנת 1908, כחלק מפרוייקט לבניית מבנים חדשים על ידי האגודה לבניית בתים זולים ליהודים, הוקצו חדרים לתיאטרון בבניין ברחוב בוכנסקה 7 (אז רחוב פוסטה). הבמה נחנכה רק בשנת 1910, משום שבבנין חסרו אמצעי האבטחה הנדרשים. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914, נקטעה הפעילות התיאטרלית.

לאחר 1918 חידש התיאטרון את פעילותו ובמקום הופיעו להקות תיאטרון מערים אחרות, ביניהן מוורשה, וילנה ולודז'. עם זאת, רמת ההופעות הייתה נמוכה והקהל הדיר את רגליו מהמקום, וכך האולם היה לבית קולנוע.

בשנת 1926 יזמה קבוצה של אמנים ופעילים חברתיים יהודים קרקובאים הקמת אגודת תיאטרון יהודי בקרקוב. בין היוזמים היו: וילהלם אלכסנדרוביץ', ליאון פיינר, מאוריצי פישר, פרידריק פרוינד, מאוריצי גרינברג, יצחק הלפרן, בר הורוביץ, משה קנפר, יעקב פנצר, מריאן רוזמרין, אברהם סיינפלד ושלמה וולנר. מטרת פעילות האגודה הייתה ליצור תיאטרון יהודי מודרני קבוע כמרכיב בתרבות היהודית החדשה. הפעילים ביקשו לבנות בניין תיאטרון משלהם, שיהפוך למקום בו יתאספו אמנים יהודים והצליחו להשיג זיכיון ובלעדיות להפעיל במה

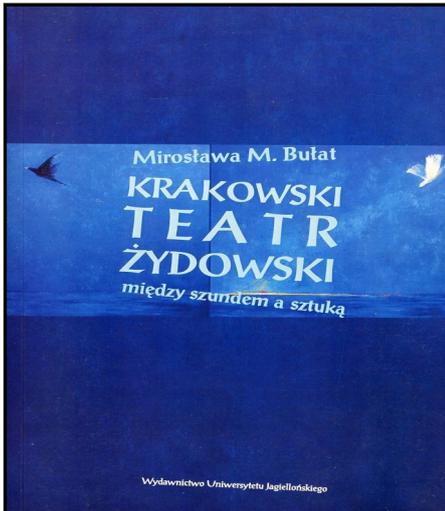
יהודית קבועה בחדר ששכר מאגודת הבתים הישראלים הזולים ברחוב. בוכנסקה 7.

בעיר שבה חיו מעל 50,000 יהודים הייתה קבוצה גדולה של אינטליגנציה וחובבי תרבות, אך שלושה גורמים הקשו על הפעילות של האגודה: קבוצת היהודים הדתיים התומכים במסורת ובניהם רבנים רבים; קבוצה של יהודים מתבוללים אשר נהגו לבקר באופן קבוע בתיאטראות הפולנים וסלדו מהופעות ה"ז'רגון" ברובע היהודי; וכמובן, תמיכה כספית נמוכה מאד מהעיריה.

בסתיו 1926 הקימה האגודה את התיאטרון היהודי של קרקוב (Krokewer Jidisz Teater) יונאש טורקוב מונה למנהל האמנותי. החברה קיימה קבוצות תיאטרון משלה בניהולם של יונאש טורקוב ואברהם מורבסקי. להקות דרמה, אופרטות וקברטים מערים אחרות או להקות נודדות הוזמנו להופעות אורח, וניתנה להן תמיכה כספית ואמנותית.

בשנים 1927-1935 נשיא החברה היה פרידריק פרוינד, ולאחר 1935 הנשיא היה משה קנפר. בין החברים הפעילים ביותר באגודה נמנו רודולף ברס, י. בלוס, מרדכי גבירטיג, צ' הוניג, הנריק לזר, הנריק זילברשטיין, מ. שטרנפלד ואליאש טיש. בשנת 1927 היו באגודה 37 חברים מייסדים ו-12 חברים תומכים (מספר החברים הרגילים אינו ידוע), בעונת 1931/32 - 170 חברים רגילים, 50 מייסדים ו-20 חברים תומכים, ובשנת 1938 - מעל 400 חברים.

בשנות ה-30 פעל במקום סטודיו לדרמה ששימש כבית ספר וכבמה

למעלה מעשור חקרה ד"ר מ. בולאט מהאוניברסיטה היגלונית את תולדות התיאטרון היהודי בקרקוב, וממצאיה פורסמו בספר המתעד את התיאטרון היהודי העממי המצליח שהנתמך על ידי הקהילה היהודית המקומית כולה.

ניסיונית, בניהולו של מ. כץ (הופעות ראשונות ב-1935), ומשנת 1936 גם חוג דרמה.

ב-1 במרץ 1927 יצא לאור כתב העת הדו-לשוני "Wiadomości Teatralne - Teater Jedijes". האגודה ארגנה גם אירועי תרבות והרצאות, ערבי סופרים, דיונים, מפגשים של אמנים עם הקהל, ואלה התקיימו בדרך כלל באולם התיאטרון ברחוב בוכנסקה, או בחדרים ששכרו במיוחד לצורך זה ברחוב יאנה 5, ברחוב גרודצקה וברחוב סטלרסקה. לפעילות זו היו שותפים ארגונים חברתיים ותרבותיים, ארגוני אמנות יהודיים, ארגוני צדקה ונוער וכן תיאטראות יהודיים מרחבי פולין.

פרוץ מלחמת העולם השנייה שם קץ לפעילותו של התיאטרון היהודי בקרקוב.

הוענקו הפרסים השנתיים לחקר השואה ע"ש האחים קלפהולץ ז"ל

יפה, מעשירה ועושה כבוד לזכרם", אמר ל"נוביני קרקובסקיה" יהושע עמישב (קלפהולץ), בנו של ויקטור ז"ל. "תודה למוזיאון לוחמי הגטאות, שארגן טקס מאופק ומכובד מאד. כמדי שנה, חשתי התרגשות גדולה במהלך הענקת המלגות על שם אבי ודודי ז"ל, וכל מי שיבחר לאמץ את דרך ההנצחה הזו יבין מיד על מה אני מדבר. יש חשיבות גדולה להרחיב ככל שניתן את ההשתתפות בתחרות החשובה הזו, אנא הציגו אותה לילדיכם ולנכדיכם, והציעו לבתי הספר בהם הם לומדים ליטול בה חלק בשנה הבאה."

זו השנה הרביעית בה מחולקים לתלמידי תיכון פרסים שנתיים מטעם "הקרן לחקר גורל הילד היהודי בשואה ע"ש ויקטור (ישעיהו דוד) וחיים חנוך ("הנייק") קלפהולץ ז"ל, שורדי שואה מקרקוב". הפרסים מחולקים במסגרת קרן המלגות של מוזיאון לוחמי הגטאות.

בפרסים זכו שתי תלמידות מבית הספר תיכון עירוני ה' בתל אביב, תלמידה מבית הספר ע"ש שרת בנתניה וקבוצת תלמידים מבית ספר "אלדד" בנתניה.

"אני נוכח מדי שנה עד כמה דרך זו להנציח את יקירנו

קבוצת נשים ציוניות "רות"

ג'פרי וייסגארד Geoffrey Weisgard, חברנו החוקר את קהילת יהודי קרקוב, איתר את התמונה שמימין באתר של ebay, והמידע היחיד שמלווה את התמונה היא הכותרת (באנגלית): נשים ציוניות יהודיות "רות" קרקוב 1925.

ג'פרי מצא איזכור קצר לקבוצה זו בספרו של ארנון רובין "עלייתן ונפילתן של הקהילות היהודיות בפולין ושרידיהן כיום", בהוצאת אוניברסיטת תל אביב, וכן בדיווח בעיתונות משנת 1938 על פטירתו של דוד יוסף פלדמן ש"היה מייסד ארגון הנשים הציוני הראשון, רות".

איזכורים נוספים לקבוצה "רות" נמצאים בספרה של פרופ' רחל מנקין "בנות סוררות. מרד הנערות בגליציה ההבסבורגית" בהוצאת מאגנס ובביליוגרפיה שמצורפת לספר.

סמל קבוצת "רות" מודפס על צידה השני של התמונה

באחד המקורות מצא ג'פרי שבערך בשנת 1898 הוקם, ביוזמת קבוצת נשים ציוניות, חדר קריאה לנשים יהודיות 'רות', ומושבו היה ברחוב בז'וזובה 14. בין המייסדות היו אנטוניה זילברפלד, סלומיאה בסטר ופרנציסקה גלשייט, והאוריינטציה של הקבוצה הייתה לאומית. הקבוצה עסקה בחינוך ולימוד כדי להפיץ את הידע על ההיסטוריה והתרבות היהודית ועל השפה העברית. הרצאות נערכו בפולנית, וכתב העת של הארגון, הנושא את שמו, 'רות', הופיע גם בפולנית. חדר הקריאה המשיך לפעול גם בשנות השלושים של המאה ה-20, ואז משכנו היה ברחוב ז'ילונה 17.

תמונה של קבוצת חברות "רות" קרקוב, 1925

פרופ' מנקין כותבת כיצד פעם ליוותה שרה שנירר את בת דודתה, בליל שישי, להרצאה באגודת רות הציונית, והבינה במהרה שלא רק השבת חוללה שם, אלא שהייתה זו הרצאה על שפינוזה והייתה מלאת דברי כפירה. במקום אחר בספר מציינת פרופ' מנקין שבשנת 1911 סיפק בית הספר העברי לבנים גם חינוך מסויים לבנות, והיה זה בשיתוף פעולה עם אגודת הנשים הציוניות של רות.

ועד "ארבע ארצות" והירידים

התכנסו סוחרים מארצות שונות, כדי לבצע עסקאות גדולות וקטנות, ובאותו "יריד" גם נגמרו בשעה טובה ומוצלחת שידוכים של עשירים ממקומות שונים, והשדכנים היה להם אז זמן מוכשר להוכיח את כשרונותיהם ולהרוויח שכר שדכנות מכובד.

וכך, רבי שמואל אליעזר הלוי איידלס - מהרש"א, שנולד בקז'ימייז' בשנת השט"ו (1553), והיה רב בלובלין, טיקטין ובאוסטרווה, כתב (על שבת דף עה עמוד ב): 'מכאן עד סוף הפרק לא ראיתי להעלות על ספר מחדושי הלכות מפני שלא למדתי אז בישיבה בהיותי ביריד לובלין'.

הקורא עשוי להתפלא מה ענין רב גדול ומפורסם כהמהרש"א לנסוע ליריד בעיר לובלין וכי גם הוא סוחר שנסע ליריד? אלא שכאן ההכוונה שנסע הוא לאסיפת ועד ארבע ארצות שהתקיים בעיר לובלין בה בעת שהתקיים בה גם היריד הגדול.

ועד ארבע ארצות היה שמו של גוף מנהלתי אשר שימש במשך כ-200 שנה, משנת 1580 ועד 1764, כמוסד העליון של יהודי פולין. הוועד הורכב מנציגי הקהילות היהודיות של ה"ארצות" אשר הרכיבו את פולין של אותה התקופה. תפקידיו היו גביית מיסים מכלל הקהילות היהודיות ומסירתם לשלטונות המתאימים וכן שיפוט פנימי הנוגע לתשלום או לאי תשלום המיסים. מאוחר יותר הוסיף לעצמו הוועד את תפקיד ייצוג הקהילה היהודית בפולין לפני מלכי פולין. נוסף על כך היו לוועד סמכויות שיפוט בתוך הקהילות היהודיות, בין היהודים לבין עצמם.

חברנו, ברוך אלימלך גריפל, מרחיב בנושא "ועד ארבע הארצות" וכותב: "ברצוני לציין מה ששמעתי בעניין ועד ארבע ארצות אשר לפעמים נקרא גם "זמן היריד". הקורא לא מבין מה ענין היריד לוועד, אלא שההתכנסות הייתה בדרך כלל בזמן קבוע שבו היה גם "יריד" גדול שבו

צאצאיי הם הנקמה הגדולה שלי בנאצים"

רבקה צ'פניק שורדת שואה ילידת קרקוב, מעלה את זכרונותיה מאותם ימים. וכך היא סיפרה בכתבה ב"ישראל היום" לפני מספר שנים:

"נולדתי בקרקוב בשנת 1924 וגדלתי שם. הורי, משה ואסתר, היו יהודים פשוטים וחמים, וסבא שלנו גר איתנו בבית ברחוב שרוקה 27 בקזימייז'. מול ביתנו שכן בית הכנסת "העתיק" שבו התפלל אבי בשבתות. מילדותי זכור לי ביקור של זאב ז'בוטינסקי בעיר, ואיך הוא נאם וכל המבוגרים היו מרותקים לדבריו. ז'בוטינסקי אמר לאנשי הקהילה שצרה גדולה עומדת לקום ועליהם לעלות לארץ-ישראל. איש מעניין נוסף שפגשתי היה אוסקר שינדלר, ואני זוכרת גם את שרה שנירר, מי שהקימה את רשת בתי הספר לבנות של הציבור החרדי "בית יעקב".

של המחנה וישנתי בקומה השלישית בדרגשים. אחיותיי ישנו איתי, ואמא ישנה במבנה אחר. אמא הביאה לנו אוכל וניסתה לדאוג לנו, אך היא נחלשה ולא תיפקדה. בדרכנו לעבודה ראינו אותה בפעם האחרונה והיא נופפה לנו לשלום.

כמה חודשים לפני שמחנה פלשוב חוסל, נשלחנו אחיותיי ואני לעבוד בבית חרושת שמייצר כלי נשק לצבא הגרמני. הייתי שם עד היום שבו שוחררנו על ידי הצבא הסובייטי.

כשנגמרה המלחמה חזרתי עם אחיותיי לקרקוב. הגענו לעיר רפאים. משפחתנו הענפה נרצחה והושמדה כליל. שכנינו נעלמו והרגשנו בודדות וחסרות בית. גרנו במחנה עקורים ותכננו לעלות לארץ-ישראל. שם פגשתי את בעלי לעתיד, מרדכי.

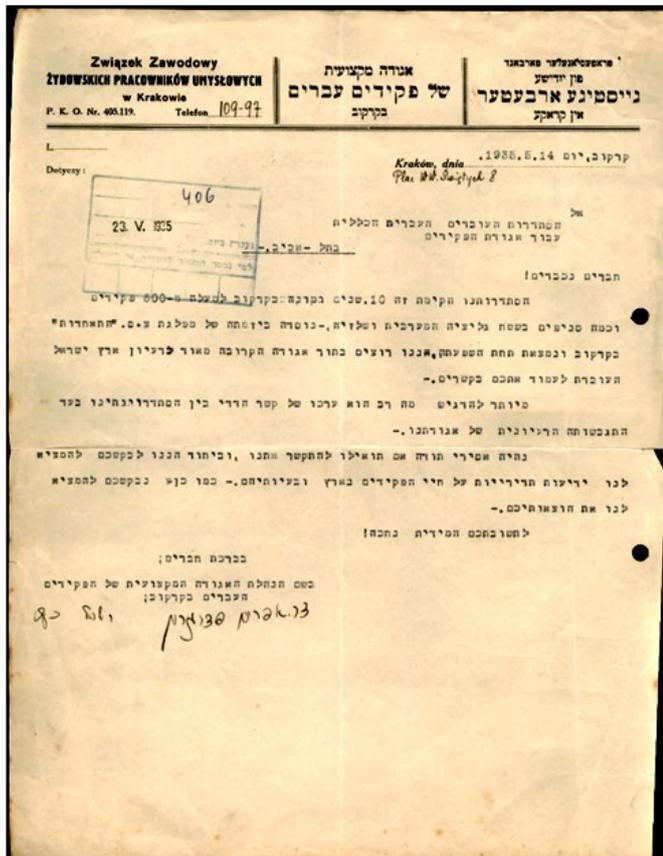
הייתי בת 15 כשהגרמנים נכנסו לעיר. היה לי אח גדול ושתי אחיות קטנות. אבי ואחי נרצחו מהר מאד ועד היום איני יודעת מה קרה להם. את אמי, אחיותי ואותי לקחו למחנה העבודה פלשוב שליד קרקוב.

זכור לי במיוחד אמון גת, מפקדו האכזרי של המחנה, שנהג לירות באסירים סתם כך, להנאתו. עבדתי במכבסה

התחתנו והקמנו משפחה. נולדו לנו ילדים, נכדים ונינים.

הם הנקמה הגדולה שלי בנאצים שרצחו את משפחתי. כשאני מסתכלת על מדינת ישראל אני מתמלאת גאווה. כשהייתי ילדה הייתה זו פנטזיה שלא העזנו לחלום עליה, והיום זו המציאות."

אגודה מקצועית של פקידיים עברים בקרקוב

במכתב מיום 14.5.935, שנשלח מהאגודה המקצועית של פקידיים עבריים בקרקוב, שמושבה היה בככר "כל הקדושים" 8, Plac Wszystkich Świętych, אל הסתדרות העובדים העברית הכללית בתל אביב כך:

"הסתדרותנו קיימת זה 10 שנים ומונה בקרקוב למעלה מ-600 פקידיים וכמה סניפים בשטח גליציה המערבית ושלזיה. נוסדה ביוזמתה של מפלגת צ.ס. 'התאחדות' בקרקוב ונמצאת תחת השפעתה. הננו רוצים, בתור אגודה הקרקובה מאד לרעיון ארץ ישראל העובדת, לעמוד אתכם בקשרים.

מיותר להדגיש מה רב הוא ערכו של קשר הדדי בין הסתדרויותינו בעד התגבשותה הרעיונית של אגודתנו.

נהיה אסירי תודה אם תואילו להתקשר איתנו, וביחוד הננו לבקשכם להמציא לנו ידיעות תדירות על חיי הפקידיים בארץ ובעיותיהם. כמו כן נבקשכם להמציא לנו את הוצאותיכם.

לתשובתכם המיידית נחכה!

על המכתב חתמו, בשם הנהלת האגודה המקצועית של הפקידיים העבריים בקרקוב, ד"ר אפרים פדרגרין וישראל כץ.

תודה ליוש עמישב על המידע.